

u Skadru ugnijezdi tuđa, nesrpska vlast” jer su Srbi od doseljavanja na Balkan “bili svjesni svoje moći i narodnosti svoje” pa su obrazujući države “svuda unisili mir, red i jednakost i tako pridobijali za sebe sve pokorene narode” (Oraovac, 1913).

Značaj veličine države za održanje mira na Balkanu potencirao je i Jovan Cvijić. On je 1914. pisao o Srbiji kao “zametku neznatnog prostranstva” koji se stalno proširuje, a koji je u neposrednoj vezi sa velikim nacionalnim sposobnostima naroda. Navodio je i “jedan osećaj velike intenzivnosti, gotovo beskrajno snažan, koji goni na proširenje Srbije i manifestuje se oslobodilačkim pohodima Karađorđeva vremena prema Zapadu i Jugu. To je nacionalna misija Srbije; ona je zemlja misije”. Negirao je da je to težnja dinastije ili vladavice, “već je to jedna besvesno jaka misao i volja celoga naroda”. Po njemu je “istorijskim razvitkom to osećanje formirano, i narodna duša je stvorila svoje težnje i programe, koji su skicirani u narodnim pesmama”. Verovao je da je ušlo u opštu svest da Srbija, ograničena na severne komunikacione i izvoznike pravce, mora ostati nesamostalna, pa je “program, skiciran u narodnim pesmama” bio ojačan “ekonomskom i životnom potrebom”. Tvrdio je da se ustalila “jedna svest i jedna zajednička volja” koja je bila bez “nacionalnog snobizma, megalomanije i šovinističkog preterivanja”, i zaključivao da “zbog istinitosti, krotkosti i umerenosti našeg narodnog programa mogli smo naći kontakta na više strana” a to je razlog što ni u ratovima koji su vođeni, po njemu, nije bilo preterivanja (Cvijić, 1914).

I Simić je išao duboko u prošlost tražeći osnove savremenog nacionalnog programa pa je podvlačio da je još u 11. veku postojalo carstvo koje je bilo kratkovremeno ali je to bila “prva izrazita pojava o jedinstvu osećaja i težnji srpskoga naroda kod koga je pojam o političkom ujedinjenju postao opšta svojima svijiu plemena i državica”. Vlada Nemanjića je po njemu bila “sjajna manifestacija srpskog nacionalnog buđenja”, dok je Bitka kod Velbužda rešila pitanje Makedonije “u srpsku korist” čime su “jednim snažnim i silnim zamahom mača, razbijeni su za svagda bugarski osvajачki planovi prema srpskim zemljama” pa je tim datumom obeležen “period zgrupisavanja srpskog i bugarskog naroda u svojim etničkim oblastima” (Simić, 1918). I Panta Radosavljević je pišući o Makedoniji tvrdio da je kolevka srpstva na srpskom jugu, za koje je Srbija žrtvovala sve a “te žrtve poručuju našim neprijateljima: Sebi ruke od Južne Srbije, isto kao i od Šumadije” (Radosavljević, 1925), dok je u međuratnom periodu Tihomir Đorđević tvrdio da je Srbija “od početka znala da je ne samo opšta tekovina srpskoga naroda, no i da je stvarana da bude centar, iz koga će se olakšavati patnje i spremati oslobođenje onih delova srpskoga naroda, koji su ostali pod tuđinskom vlašću”. Podsećao je da tradicija o Marku Kraljeviću koji će se probuditi i “osloboditi i ujediniti srpski narod poznata svakom srpskom detetu”, pa zato, “kad su 1912. godine, srpski vojnici kao na krilima leteli i oslobađali Makedoniju od turskog ropstva, sugerisani narodnom tradicijom, koju još od kolevke svi znaju, njima se činilo da su pred sobom videli Kraljevića Marka” (Đorđević, 1929).

U svojim ranijim radovima, i Stanoje Stanojević je teorijski razrađivao ideju prirodnih i veštačkih država, pri čemu su prve “nacionalne” po jeziku, običajima i sklonostima, a druge “mnogonarodne, anacionalne i čak antinacionalne”. Prve su nastajale “i na najnižem stepenu kulture” a druge, veštačke stvorio je istorijski razvitak “protivno najelementarnijem principu narodne slobode”. Zato je po njemu važna činjenica da su u prošlosti srpske države radile na tome “da okupe oko sebe i skupe u jednu zajednicu i sve druge oblasti, u kojima je srpski narod stanovao”, pa iako težnja za narodnim jedinstvom nije bila svesna, “ipak je ona u svima srpskim državama bila jasno izražena”. Smatrao je da su već Časlav, Vojislav, Mihailo i Bodin radili u tom pravcu “a Nemanja i njegovi naslednici uspeali su da skupe u jednu narodnu državu gotovo sve srpske zemlje”. Zaključivao je da se “u srpskom narodu uvek znalo i osećalo, da slobodna srpska država vodi računa o onim Srbima, koji su u ropstvu, da se ona uvek za njih brine, i da će uvek raditi na tome, da i njih oslobodi” navodeći da i Srbe u Austriji treba osloboditi “jer i oni robuju, isto kao i Srbi u Turskoj” (Stanojević, 1915). Pisao je o “etničkoj i državnoj ofanzivi srpskog naroda” koja je još od 11. veka bila upravljena ka jugu, a Dušanova osvajanja u tom pravcu bila su “vekovima sistematski pripremana”, dok je savremenu ideju nacionalnog programa pripisivao Stefanu Nemanji, tvrdeći da je on postavio “državni i nacionalni program, koji su posle njegovi naslednici sistematski i sa dobro smišljenim planom konsekvantno i izdržljivo izvodili. Nemanja je svojim velikim osvajanjima u Pomoravlju i Povardaru ukazao jasno pravac srpske etničke i državne ofansive”. “U tim je oblastima za dve stotine godina života nemanjićke države svest o državnoj celini i jedinstvu, pokraj svih pokrajinskih i feudalnih težnji za podvojenošću i samostalnošću, uhvatila toliko korena, da je tamo teško, verovatno nemoguće, bilo pokrenuti ljude na akciju, koja bi bila upravljena protiv državnog jedinstva”. Objašnjavajući da se Lazar zadovoljio “prostim nazivom kneza” verovatno zato što je carsku titulu Dušan uzeo samovlasno, a kraljevska je Vukašinu donela nesreću zbog “odmetništva”, Stanojević je konstatovao da se “horizont srpske narodne i državne misli se suzio. Srpski se Narod kao povukao u sebe. Za srpske zemlje se počinju sada smatrati sve više u prvom redu oni krajevi, koji su nekada sačinjavali jezgro Nemanjićke države, pre poslednje velike državne i nacionalne ofansive pod Milutinom, Dečanskim i Dušanom” (Stanojević, 1931). Polazeći od uverenja da istoriju stvara “nacionalno biće” a da je ideja “nacionalne države” proizvod misli naroda o njoj a ne društvenih i političkih okolnosti, Stanojević je sva politička zbivanja podređivao ideji nacionalnog širenja. I on je tvrdio da je bitka kod Velbužda “rešila borbu o Vardarsku i Strumičku Dolinu u korist Srpskoga Naroda, otvorila je vrata srpskoj državi na tu stranu” i započela “etničko i kulturno nivelisanje tih krajeva”. I nasuprot tome, Kosovska bitka je završila period srpske istorije “koji je stavio u izgled Srpskom Narodu potpunu i definitivnu asimilaciju južnih srpskih zemalja, i presekla razvitak procesa etničke asimilacije”, a turske pobede su presekle “taj rad u južnim srpskim zemljama i uništile su tamo proces kulturnog i etničkog nivelisanja, koji se tamo lepo i pravilno počeo vršiti” (Stanojević, 1931).

Pred Drugi svetski rat još jednom su reaktivirane teze o idealu kojem “stremi” čitava nacija. Verujući da su narodi kroz istoriju uvek imali budnu svest “o celini kojoj pripadaju, i pravima te celine na onu teritoriju koju su krvlju zalivali njihovi pretci”, Čedomil Mitrinović je tvrdio da to nije legitimizam iz feudalnog poretka “nego govor krvi i zemlje, ono nesavrtljivo i